

PEDAGOGIKA YO‘NALISHIDAGI TALABALARDA KOMMUNIKATIV KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI

Jumabayeva Dildora Madaminovna

Urganch innovatsion universiteti Psixologi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogika yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga ta’sir etuvchi asosiy omillar ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida kommunikativ kompetensiyaning mazmuni, tarkibiy qismlari va pedagogik faoliyatdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, individual-psixologik xususiyatlar, ta’lim muhiti, o‘qituvchi shaxsiyati, ijtimoiy-madaniy omillar hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kommunikativ ko‘nikmalarga ta’siri asoslab berilgan. Maqolada zamonaviy pedagogik metodlar, jumladan interaktiv usullar, rol o‘yinlari, munozaralar va loyiha asosida o‘qitishning samaradorligi ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijalari asosida pedagogika talabalari kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, pedagogika, muloqot ko‘nikmalari, interaktiv metodlar, pedagogik faoliyat, ta’lim muhiti, nutq madaniyati, ijtimoiy-psixologik omillar, AKT, talabalar rivoji.

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi nafaqat ularning nazariy bilimlari, balki kommunikativ kompetensiyalarining rivojlanganlik darajasi bilan ham belgilanadi. Chunki o‘qituvchi faoliyatining asosiy mazmuni — bu muloqot, ya’ni o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali aloqani tashkil etishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, pedagogika yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, ta’lim jarayonining murakkablashuvi pedagoglardan yuqori darajadagi nutq madaniyati, empatiya, interaktivlik va moslashuvchanlikni talab etmoqda. Bu esa kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga ta’sir etuvchi omillarni chuqur o‘rganish va ularni samarali boshqarishni taqozo etadi.

Kommunikativ ko‘nikmalar shaxsning muloqot jarayonida o‘z fikrlarini aniq, tushunarli va maqsadga muvofiq tarzda ifodalash, suhbatdoshni diqqat bilan tinglash, uning fikrini anglash hamda vaziyatga mos ravishda javob bera olish qobiliyatini anglatadi. Pedagogik faoliyat nuqtai nazaridan qaralganda, mazkur ko‘nikmalar ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Chunki o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot bilimlarni yetkazish, tushunish va

mustahkamlash jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois kommunikativ kompetensiya pedagog shaxsining ajralmas kasbiy sifati sifatida namoyon bo'ladi. Kommunikativ kompetensiya bir nechta muhim tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liq holda shakllanadi va rivojlanadi. Avvalo, nutq madaniyati va til boyligi shaxsning fikrini ifodalash darajasini belgilaydi. Bundan tashqari, tinglash va tushunish qobiliyati samarali muloqotning asosi bo'lib, u boshqa insonning fikriga hurmat bilan yondashishni talab qiladi. Noverbal muloqot vositalari, ya'ni mimika, jest va tana harakatlari ham axborotni yetkazishda muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy-psixologik moslashuvchanlik esa turli vaziyatlarda to'g'ri muomala qilishni ta'minlaydi. Shuningdek, konfliktlarni konstruktiv hal eta olish qobiliyati ham kommunikativ kompetensiyaning muhim elementi sifatida e'tirof etiladi. Ushbu jihatlarning barchasi pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun ayniqsa dolzarb bo'lib, ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi [1].

Pedagogik yo'nalishdagi talabalarda kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, unga turli ichki va tashqi omillar ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillarni chuqur tahlil qilish ularni samarali rivojlantirish imkonini beradi. Eng avvalo, individual-psixologik xususiyatlar muhim rol o'ynaydi. Har bir talabaning temperament turi, xarakteri, o'ziga bo'lgan ishonchi va ichki motivatsiyasi uning muloqotdagi faolligini belgilaydi. Masalan, ayrim talabalar tortinchoq bo'lib, jamoa oldida fikr bildirishda qiynalishi mumkin, boshqalari esa faol va ochiq bo'lib, muloqotga tez kirishadi. Shu sababli ta'lim jarayonida individual yondashuvni qo'llash, har bir talabaga mos metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, ta'lim muhiti va pedagogik sharoitlar ham kommunikativ ko'nikmalarning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish, guruhli ishlashni tashkil etish, munozara va bahs-munozaralarga keng o'rin berish talabalarning muloqot faoliyatini sezilarli darajada faollashtiradi. Aksincha, faqat an'anaviy, biryoqlama ma'ruzalarga asoslangan o'qitish usullari talabalarning erkin fikr bildirish va muloqot qilish imkoniyatlarini cheklab qo'yishi mumkin. Shu bois ta'lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Yana bir muhim omil — bu o'qituvchining shaxsiy namunasidir. Pedagogning nutq madaniyati, muomala odobi, tinglash va fikr almashish uslubi talabalarga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Talabalar ko'pincha o'qituvchining muloqotdagi xatti-harakatlarini kuzatib, uni o'z faoliyatida takrorlashga harakat qiladi. Shuning uchun o'qituvchi o'zining kommunikativ kompetensiyasini doimiy ravishda rivojlantirib borishi zarur.

Ijtimoiy-madaniy omillar ham ushbu jarayonda muhim o'rin egallaydi. Talabalarning oilaviy tarbiyasi, jamiyatdagi muloqot madaniyati, milliy an'ana va qadriyatlar ularning nutq uslubini shakllantiradi. Ayrim muhitlarda muloyimlik va

hurmat ustuvor bo'lsa, boshqa muhitlarda ochiq va erkin fikr bildirish ko'proq rag'batlantiriladi. Bu esa talabalar kommunikativ xulq-atvorining turlicha shakllanishiga olib keladi.

Zamonaviy sharoitda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ham kommunikativ ko'nikmalarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Onlayn muloqot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar orqali aloqa qilish imkoniyatlari kengaygan bo'lsa-da, bu holat ayrim hollarda jonli, yuzma-yuz muloqotning kamayishiga olib kelmoqda. Natijada ayrim talabalar real hayotdagi muloqotda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shu sababli ta'lim jarayonida raqamli va an'anaviy muloqot shakllari o'rtasida muvozanatni ta'minlash muhim hisoblanadi. Pedagogika yo'nalishidagi talabalarda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish tizimli yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda individual xususiyatlarni hisobga olish, qulay ta'lim muhitini yaratish, zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish hamda ijtimoiy-madaniy omillarni inobatga olish zarur. Faqat shundagina kelajak pedagoglarining yuqori darajadagi kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish mumkin bo'ladi.

Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida zamonaviy pedagogik metodlarning o'rni nihoyatda muhim hisoblanadi. Bugungi ta'lim tizimi an'anaviy bilim berish modelidan asta-sekin kompetensiyaga yo'naltirilgan yondashuvga o'tayotgan bir paytda, talabalarining muloqot qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi interaktiv usullar keng qo'llanilmoqda. Bunday metodlar nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradi, balki talabalarni faol fikrlash, erkin muloqot qilish va o'z nuqtai nazarini asoslab bera olishga ham o'rgatadi.

Xususan, rol o'yinlari pedagogik amaliyotda samarali metodlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Ushbu metod orqali talabalar turli hayotiy vaziyatlarni modellashtirish asosida muayyan rollarni bajaradilar. Bu esa ularning real kommunikativ vaziyatlarda qanday harakat qilishini sinab ko'rish imkonini beradi. Masalan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi suhbatni sahnalashtirish orqali talabalar pedagogik muloqotning nozik jihatlarini o'zlashtiradi. Rol o'yinlari talabalarni faollikka undaydi, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatini rivojlantiradi [3].

Shuningdek, debatlar va munozaralar ham kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu metodlar orqali talabalar o'z fikrlarini asosli dalillar bilan himoya qilish, qarama-qarshi fikrlarni tinglash va ularga hurmat bilan munosabat bildirishni o'rganadi. Munozara jarayonida talabalar nafaqat nutq madaniyatini rivojlantiradi, balki tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini ham egallaydi. Ayniqsa, zamonaviy jamiyatda turli fikrlar xilma-xilligi mavjud bo'lgan sharoitda bu kabi ko'nikmalar pedagoglar uchun nihoyatda zarur hisoblanadi.

“Aqliy hujum” metodi esa talabalarni erkin fikrlashga undovchi, ijodiy yondashuvni rivojlantiruvchi samarali usullardan biridir. Ushbu metod orqali talabalar muayyan muammo yuzasidan imkon qadar ko‘p g‘oyalarni ilgari suradilar. Bu jarayonda tanqid qilishga yo‘l qo‘yilmasligi sababli talabalar o‘z fikrlarini erkin ifoda etadi. Natijada, ularning nutq faolligi oshadi, ijodiy fikrlash va jamoa bilan muloqot qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Loyiha metodi ham kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Bu metod talabalarni kichik guruhlariga bo‘lib, muayyan muammo ustida birgalikda ishlashni nazarda tutadi. Jarayon davomida talabalar o‘zaro fikr almashadi, vazifalarni taqsimlaydi va natijaga erishish uchun hamkorlik qiladi. Bu esa ularning jamoada ishlash, kelishuvga erishish va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Loyiha asosida o‘qitish talabalarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantiradi va ularni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlaydi.

Bundan tashqari, refleksiya va o‘z-o‘zini baholash usullari ham kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Refleksiya jarayonida talabalar o‘z faoliyatini tahlil qiladi, o‘zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi. Bu esa ularning o‘z ustida ishlashiga va kommunikativ kamchiliklarini bartaraf etishiga yordam beradi. O‘z-o‘zini baholash esa talabalarni mas‘uliyatli bo‘lishga, o‘z rivojlanishini ongli ravishda boshqarishga o‘rgatadi.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish bilan bir qatorda, uni baholash masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Talabalarning kommunikativ ko‘nikmalarini aniqlash va rivojlanish darajasini baholash uchun aniq mezonlar zarur. Bunday mezonlar qatoriga nutqning aniqligi va ravonligi, muloqotda faol ishtirok etish darajasi, tinglash va samarali qayta aloqa berish qobiliyati, noverbal vositalardan foydalanish hamda konflikt vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalari kiradi. Ushbu mezonlar asosida talabalar faoliyatini kompleks baholash mumkin. Baholash jarayonida turli usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, testlar orqali nazariy bilimlar aniqlansa, kuzatuv usuli orqali talabalar muloqot jarayonidagi xatti-harakatlari baholanadi. Suhbat usuli esa ularning fikrlash darajasi va nutq qobiliyatini aniqlash imkonini beradi. Portfoliolar esa talabaning uzoq muddatli rivojlanishini aks ettiruvchi muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Bu usullarning kombinatsiyasi baholash jarayonining obyektivligini ta‘minlaydi. Pedagogika yo‘nalishidagi talabalarda kommunikativ ko‘nikmalar yetarli darajada shakllanmagan holatlar ham uchraydi. Bu muammolar turli omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ular orasida nutqdagi qo‘rquv, o‘ziga ishonchsizlik, omma oldida chiqish qilishdagi qiyinchiliklar, tinglash madaniyatining yetarli darajada rivojlanmaganligi va konfliktlarni boshqarish ko‘nikmalarining sustligi alohida ajralib turadi. Bunday kamchiliklar talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

Muammolarni bartaraf etish uchun kompleks choralar ko‘rish zarur. Eng avvalo, maxsus trening va seminarlar tashkil etish orqali talabalarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Bunday mashg‘ulotlar talabalarni amaliy faoliyatga jalb etadi va ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Shuningdek, psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimini yo‘lga qo‘yish ham muhim ahamiyatga ega. Bu orqali talabalar o‘z qo‘rquvlarini yengib o‘tishga va erkin muloqot qilishga o‘rganadi. Interaktiv dars metodlarini keng joriy etish ham kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali natija beradi. Bunday metodlar talabalarning faolligini oshiradi va ularni o‘quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bundan tashqari, amaliy mashg‘ulotlar ulushini ko‘paytirish orqali talabalar o‘z bilim va ko‘nikmalarini real vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi [5].

Xulosa qilib aytganda, pedagogika yo‘nalishidagi talabalarda kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish ko‘p omilli va murakkab jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda individual xususiyatlar, ta‘lim muhiti, o‘qituvchi shaxsiyati, ijtimoiy-madaniy sharoitlar hamda zamonaviy texnologiyalar muhim rol o‘ynaydi. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv pedagoglarning kasbiy samaradorligini oshirishga, ta‘lim sifatini yaxshilashga va jamiyatda samarali muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bois oliy ta‘lim muassasalarida kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish, innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish va talabalarning amaliy faoliyatini kuchaytirish zarur. Bu esa kelajakda raqobatbardosh, malakali va zamonaviy fikrlovchi pedagoglarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov B.R. Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 256 b.
2. Usmonova M.A. Ta‘limda kommunikativ yondashuv va uning ahamiyati. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2022. – 198 b.
3. Xoliqov A.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 312 b.
4. Shodmonov Sh.Sh., Rasulov O.T. Pedagogik mahorat va kommunikativ kompetensiya. – Samarqand: SamDU nashri, 2023. – 220 b.
5. Yusupova D.K. Ta‘lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish. – Toshkent: Akadernashr, 2021. – 176 b.